

Summary

Terzi Hanna. Intimate lyrics of Volodymyr Pidpaliy: sensual and spiritual dimensions of the text.

The article deals with ontological and existential characteristics of Vladimir Pidpaliy's intimate lyric poetry. The correspondences of its imaginative, biographical and psychological aspects are investigated. Represented with the artist's poetry different codes of physicality are examined.

Key words: intimate lyrics, code, love, ideal, addressee, spiritual/material, sanctification.

УДК 821.161.2.09

Олег Томчук

НАЦІЄЦЕНТРИЧНІ ІНТЕНЦІЇ МИХАЙЛА ДРАЙ-ХМАРИ

У статті виокремлюємо кілька епіцентрів науково-творчої діяльності М. Драй-Хмари, котрі акцентують комплексну націєцентричну тему. Свої спостереження підтверджуємо особистими свідченнями поета-неокласика, зафіксованими в його епістолярії та щоденнику.

Ключові слова: інтенція, україноцентричність, національна література, національне самовизначення, мемуаристика.

У сучасних умовах тотальної глобалізації у світі, що спостерігається в усіх сферах життя, особливо гостро постають проблеми репрезентації національної історії та культури. Вони великою мірою пов'язані з національним художнім досвідом. І це закономірно, тому що українські письменники, як справедливо зазначає В. Дончик, «зосереджуючись на найширших загальних або вузких, суто фахових темах [...] найчастіше звертаються (хай і не завжди прямо й відкрито) до національного питання, а там, де зачіпалися й аспекти політичні, – до національно-визвольної проблематики» [4, с. 7].

Українська література загалом «завжди була частиною життя свого суспільства, своєї нації [...] Але ця її особливість недостатньо осмислюється нашими дослідниками, частіше помітна схильність до комплексування, мало не каяття. Тим часом такі риси, як громадянськість, патріотичність, високий гуманізм нашої літератури не мусять вважатись ані причиною, ані підставою для тверджень про нібито «другосортність» [11, с. 22].

У цьому сенсі на особливу увагу претендують творчі біографії українських письменників, котрі навіть попри несприятливі умови життя зуміли зберегти свою національну сутність і стати носіями й захисниками української духовності. Саме до таких потужних особистостей належить Михайло Драй-Хмара – поет, перекладач, літературознавець, учений-славіст, активний учасник українського літературно-мистецького та наукового життя 20-30 років ХХ століття, один із «грона п'ятірного» письменників-неокласиків, яким у 1920-х роках судилось закладати підмурівок національної культури нової доби, а потім – пройти півстолітню ігнорацію та забуття. Сьогодні очевидно, що саме такі постаті, як М. Драй-Хмара, «до національного культурного іміджу додають лише позитиву і спроможні позбавити українців надто деструктивного психокомплексу причетності до власної нації» [9].

Загальновідомо, що націєцентричні інтенції того чи того українського письменника за умов панування монопольної соціалістичної естетики були

табушованою темою. Отже, вони не могли ставитися радянською критикою в принципі, відтак означена назвою статті проблема щодо життєтексту М. Драй-Хмари є актуальною й вимагає ретельного дослідження на основі фактичного матеріалу без огляду на ідеологічні віяння чи осучаснені методологічні тенденції.

Поезію М. Драй-Хмари можна безапеляційно вважати складовою національної літератури в тому сенсі, в якому її свого часу означив відомий еміграційний дослідник В. Державин. Він, зокрема, вважав національною ту літературу, котра «формує націю духово, тривало позначаючись на її ментальності» [3, с. 599]. Про національну іманентність поетичного спадку неокласика сьогодні вже написано чимало, про що свідчать локальні публікації та більш ширші дослідження І. Дзюби, В. Іванисенка, І. Родіонової й ін. Менше представлений у сучасному науковому дискурсі україноцентричний аспект інших сегментів доробку М. Драй-Хмари, скажімо, його мовознавчих студій. Тут вельми цікавою видається теза В. Поліщука про те, що дослідник дивився на українську мову та її історію очима українського вченого. Переконливим свідченням цього може бути, наприклад, розгорнутий конспект лекції, який має вельми промовисту назву «Українці», де автор обстоює «концепцію історії української мови, яку він веде від дохристиянських і княжих часів» [12].

Безумовно, така позиція була абсолютно несумісною з офіційною доктриною радянського мовознавства й національної політики держави загалом, тому й трактувалась виключно як «ворожа», «буржуазно-націоналістична», а сам автор явно був чужорідним елементом на «тілі» тодішньої офіційної літератури й науки (радіше псевдонауки).

Основні ідеї науковця, базовані на вагомих аргументах, і сьогодні мають неабияку вагу. Антиімперський пафос щодо національного питання визначає ідейний каркас більшості літературознавчих праць М. Драй-Хмари (лесезнавчі розвідки, студії зі славістики, білорусистики), в яких він накреслює й послідовно реалізовує у власній науково-творчій практиці чіткі вектори розвитку української літератури й культури.

У контексті мови про націєцентричні інтенції М. Драй-Хмари особливий інтерес становить його літературно-критична діяльність, зокрема лесезнавчі праці, в яких, попри суто естетичний аналіз творчості поетеси, порушуються проблеми національно-духовного розвитку. 1926 року він звернувся до полеміки між І. Франком і Лесею Українкою, що відбулася 1897 року. На сторінках журналу «Життя й революція» (1926, № 5) М. Драй-Хмара видрукував статтю «Ів. Франко і Л. Українка: З полеміки 90-х років», широко висвітливши її хід та вузлові проблеми. Йому особливо імпонувала думка Лесі Українки, що в Україні «перш усього треба здобувати собі інтелігенцію, вернути нації її «мозок», – аби не було так, що є над чим робити, та нема кому» [14, с. 22].

У з'ясуванні основних питань полеміки ключовою бачилась М. Драй-Хмарі проблема принципового «розходження, ідеологічної диференціації, характерної для української інтелігенції кінця XIX століття» [5, с. 220]. Ймовірно, що звернення до полеміки 90-х років не випадкове і свідчить про його увагу до провідних тенденцій розвою української культури у 20-х роках XX століття. Симптоматично, що стаття «Ів. Франко і Л. Українка» вийшла поза межі аналізу конкретної полеміки. У ній фактично поставлено питання про роль української інтелігенції в національно-духовному відродженні, яке М. Драй-Хмару хвилювало особливо гостро. (Не менш актуально проблема звучить і у наш час, що стимулює звернення до праць неокласика).

Україноцентричні інтенції М. Драй-Хмари визначили його етику буття в умовах, зокрема, усвідомлення самовідданого служіння національній ідеї. Цю позицію він утверджував і в науково-творчій діяльності, й у житті, жодною мірою не приховуючи своїх переконань, відкрито говорив про загострене «почуття українського націоналіста». З кримінальної справи М. Драй-Хмари довідуємось про те, що його звинувачували саме у нібито ворожому до радянської влади націоналізмі. Сам він жодного разу не заперечив своєї національної зорієнтованості, відкрито й безбоязно свідчив про те, що «був активним прибічником націоналістичного руху в Україні», а в «петлюрівському уряді вбачав владу українського народу, яка відображала національні ідеали українських мас, у першу чергу українських дрібнобуржуазних мас і інтелігенції». Усе це, за його ж словами, «знаходило відображення в літературній діяльності» [5, с. 490].

З огляду на означену проблему характерна вступна стаття до поеми «Бояриня» Лесі Українки. Звернення до цієї драматичної поеми, думаємо, також закономірне. Настроєм М. Драй-Хмари імпонувало ставлення поетеси до тієї частини «продажної української інтелігенції, яка заради «панства великого, лакомства нещасного» зрадила українські традиції і, помосковщившись, добровільно впряглася в чужинецьке ярмо». З особливою неприязню пише автор статті про Степана, в особі якого він бачить «того українського інтелігента кінця XIX та початку XX віку, що, втративши почуття національного й одірвавшись од маси, од народу, сам ішов у чуже оточення, й переймав чужу культуру, зрікшись своєї рідної». Йому імпонував близький його україноцентричним інтенціям узагальнений Лесею Українкою тип інтелігента, що «боровся за принцип національного самовизначення» [5, с. 210].

Проблема активності національної інтелігенції в умовах обільшовичення України бачилась М. Драй-Хмарі, як і свого часу Лесі Українці, нагальною проблемою, осторонь якої він не міг бути в силу свого національного самоусвідомлення. (У зв'язку з вищезначеними аспектами відсилаємо читати до нашої статті, котра друкувалась у науково-популярному часописі для вчителів України та діаспори «Український дім», 2014, № 1).

Відомо, що «художня свідомість особливо яскраво виявляється в народній творчості, яка обертається навколо основних архетипів, сталих емоційно-динамічних моделей, повільно видозмінюючи та розширюючи їх» [15, с. 13]. М. Драй-Хмара з-поміж інших репрезентантів грона вирізнявся тим, що активно засвоював та інтерпретував у своїй творчій практиці ресурси фольклору. В його естетичній системі, попри явно виражену орієнтацію на європейську літературу, методологічно концептуалізувалися різні аспекти уснопоетичної мистецької традиції. Для його творчої практики характерне «перетікання» літературного тексту у фольклорний і навпаки. Ця співдія виявлялася у таких шляхах абсорбування фольклорного силового поля, як безпосереднє засвоєння фольклорного коду на рівні символу («туга», «серце», «степ», «руїна», «шлях»), уведення в «план будови» (Ю. Лотман) тексту уснопоетичного художнього мовлення, свідомо стилізованого під фольклор («І синявою молодою сповняється ущерть душа...»), «експлуатація» фольклорних жанрів («Зимова казка»), використання фольклорних текстів як важливого джерела формування власних (поема «Ведмідь-гора» є художньою версією народної легенди).

Особливо інтенсифікуються зв'язки літератури й фольклору у поемі «Поворот». Тут віра в Україну зазвучала «трагічно й благословляюче» (В. Іванисенко). Вона засвідчила його високий патріотизм як людини й громадянина. Будучи естетом, як і всі київські неокласики, поет, проте, вирізнявся серед них як особистість «відважно

чіткого духового національно-політичного профілю» [10, с. 226]. Патріотична тема була йому особливо близькою. Україна для нього – поняття не географічне, навіть не ментальне. Вона межує з вічними істинами («життя» і «смерть», «добро» і «зло»), функціонує на прузі світобудови, а тому є, безумовно, субстанцією духовною.

Життєтекст М. Драй-Хмари функціонував у руслі націєцентричних інтенцій. У його мистецькому та громадянському «Я» маємо особистість, котра «привідкриває не лише індивідуальну національну присутність, власне чи чуже Я-буття українця, а й колективне Ми-буття народу (загальнонаціональне тут-буття)» [8, с. 238]. Україна як буття і фундаментальний екзистенціал визначає простір метатексту поета й ученого. Істотно, що його національно детерміноване «Я» виражалось не лише в художній творчості та науковій діяльності, але й у конкретних реальних справах у царині національної культури. У цьому контексті видається доволі переконливим аргументом його плідна робота в «Комісії для складання словника живої української мови» (1924-1925 рр.). У 20-х роках він віддавав багато сил та енергії читанню популярних лекцій для вчителів і робітників у різних містах України (зокрема, на Донбасі, в Запоріжжі, на Дніпрельстані тощо) з «метою поширення української культури і піднесення національної свідомості» [7, с. 98].

Націєтворчі інтенції М. Драй-Хмари зумовлювали, по-перше, національну детермінованість суб'єкта лірики й змістові доміанти науково-критичних студій і публіцистичних виступів, по-друге, визначали етику його власного буття, сформовану саме цією визначальною світоглядною доміантою. І підтвердженням цього є якраз особисті свідчення поета, зафіксовані в його епістолярії та щоденнику. У «Сигіculum vitae» (з лат. – «шлях життя»; професійна біографія, що включає коротку довідку про освіту, професійний досвід і досягнення) М. Драй-Хмара свідчив, що у 1924–1925 рр. працював у Комісії для складання словника живої української мови, поруч із науковою працею провадив активну педагогічну діяльність, «прочитав чимало лекцій з історії української [...] літератури в місцевках ВУАН, КМІ, КСІ, Дому учених, у військовій школі ім. Каменєва та на вчительських з'їздах...» [13, с. 186].

«Генетичний патріотизм» (М. Томенко), «чіткий національно-політичний профіль» (Ю. Лавріненко), що виразно прочитується в мемуарній спадщині М. Драй-Хмари, сьогодні вимагає ґрунтовного вивчення на основі істотно розширеної джерельної бази. Маємо на увазі солідний том «Творів» (К., 2015), оприлюднений минулоріч [6], а також раніше опубліковане наукове видання «Михайло Драй-Хмара. Літературно-наукова спадщина» (К., 2002), упорядковане С. А. Гальченком, А. В. Ріпенко, О. Ф. Томчуком [4]. До обох видань художніх творів, перекладів, науково-критичних і публіцистичних праць увійшла частина його мемуаристики (щоденники, нотатки, вибране листування).

Національне самовизначення М. Драй-Хмари зафіксоване його щоденниковими нотатками, іншими біографічними джерелами. Особливо прикметними щодо цього нам видаються матеріали його кримінальної справи, з якої постає мужня, національно свідомо людина й митець, котрому довелось вистояти, так би мовити, на «альтернативі барикад». У непростих в'язничних умовах («я – в кам'янім, у кам'янім мішку»), незважаючи на нестерпний моральний тиск і невимовні фізичні тортури, він категорично заявляв, що цілком свідомо «поставив себе в ряди активних прибічників українського контрреволюційного руху на Україні» [5, с. 489].

Націєцентричні доміанти мемуаристики М. Драй-Хмари – факт сподіваний і закономірний з огляду на основоположні підстави його світогляду. З його листів «виринає образ і остаточною доля дужої вольової людини, яка, горячи любов'ю до

життя, творчості, родини і вітчизни, в нелюдській напрузі пробує подолати каторгу і смерть» [10, с. 228]. Його листи із заслання не просто звичайна комунікативна потреба. Пишучи листи до рідних, М. Драй-Хмара-митець виповідав про те, чим жив, про що розмірковував, як сприймав світ. Незважаючи на складну життєву ситуацію, він не перестає турбуватися «о положении на украинском литературном фронте» (лист від 24. 05. 1937 року).

Аналіз епістолярних текстів М. Драй-Хмари, як і більшості українських письменників, котрим випала подібна доля, дає можливість побачити «біографію душі» непересічної людини в межовій ситуації, «індивідуальну поведінкову модель мовної особистості українця в суперечливих історичних і досить незвичних комунікативних умовах» [2, с. 19].

Підсумовуючи сказане, можемо говорити про певний «фанатизм» (М. Микулович) М. Драй-Хмари у сфері розвитку національної культури. Сьогодні очевидно, що його спадщина становить неперехідну наукову вартість і є прикладом самовідданого, до певної міри жертвовного служіння національній ідеї. Тож абсолютно справедливими видаються слова О. Ашер: «Його [М. Драй-Хмари] найсильнішим почуттям була любов до України» [1, с. 24]. Питання про національний сенс доробку М. Драй-Хмари лише пунктирно окреслений у нашому дослідженні. Тому цілком очевидно, що комплекс проблем, пов'язаних із його присутністю в національному духовному Космосі українства, досі сповна не розкрито, а тому вони вимагають подальших розлогих досліджень.

Список використаних джерел

1. Ашер О. М. До 100-річчя з дня народження Михайла Драй-Хмари / О. М. Ашер // Сучасність. – 1989. – № 10 (342). – С. 19-25.
2. Богдан С. К. «Магічне свічадо» епістолярію Василя Стуса / С. К. Богдан // Дивослово. – 2004. – № 1. – С. 19-23.
3. Державин В. М. Національна література як мистецтво : Мистецька мета і метода національної літератури / В. М. Державин // Українське слово : Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 4 кн. – К. : Рось, 1994. – Кн. 3. – С. 597-608.
4. Дончик В. Г. Літературні дискусії ХХ століття і національне питання / В. Г. Дончик // Українська літературна критика ХХ століття : [антологія] : у 2 т. / наук. ред. В. Г. Дончик. – К. : Наукова думка, 2015. – Т. 1 : Літературні дискусії першої половини ХХ століття. – С. 5-35.
5. Драй-Хмара М. П. Літературно-наукова спадщина / М. П. Драй-Хмара [упор. С. А. Гальченка, А. В. Ріпенко, О. Ф. Томчука; приміт. С. А. Гальченка, Г. О. Костюка]. – К. : Наукова думка, 2002. – 592 с.
6. Драй-Хмара М. П. Твори / упор., примітки С. А. Гальченка; передм. І. М. Дзюби / М. П. Драй-Хмара. – К. : Наукова думка, 2015. – 712 с.
7. Заславський І. Я. З етюдів про неокласиків / І. Я. Заславський // Сучасність. – 1997. – № 7-8. – С. 87-103.
8. Іванишин П. В. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко : [монографія] / П. В. Іванишин. – К. : Академвидав, 2008. – 392 с.
9. Кейван І. І. Наші нові надходження / І. І. Кейван [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dobrabiblioteka.cv.ua/ua/news?id=651083>.
10. Лавріненко Ю. А. Розстріляне відродження : Антологія 1917-1933 : Поезія-проза-драма-есеї / Ю. А. Лавріненко. – К. : ВЦ «Просвіта», 2001. – 794 с.

11. Мороз Л. З. Триєдність як основа універсалізму (національне – загальнолюдське – духове) / Л. З. Мороз // Слово і Час. – 2002. – № 3. – С. 22-32.
12. Поліщук В. Т. Осібний Михайло Драй-Хмара : До 125-річчя письменника і вченого / В. Т. Поліщук // Літературна Україна. – 2014. – 9 жовтня.
13. Самі про себе : Автобіографії українських митців 1920-х років / упоряд. Р. В. Мовчан. – К. : ТОВ «Видавництво “КЛІО”», 2015. – 640 с.
14. Українка Леся. «Не так тії вороги, як добрії люди» / Леся Українка // Українка Леся. Збір. творів : у 12 т. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 8. – С. 19-25.
15. Шумило Н. М. Під знаком національної самобутності : [монографія] / Н. М. Шумило. – К. : Задруга, 2003. – 354 с.

Summary

Tomchuk Oleg. Nation-centered Intentions of Michael Drei-Khmara.

The article distinguishes some of M. Dray-Khmara's scientific and creative activities epicenters, which accentuate the complex nationally-central topic. Our observations confirm the personal neoclassic poet's evidences fixed in his epistolary selection and diary.

Key words: intension, Ukrainian centricity, national literature, national self-determination, memoirs.

УДК 811.161.2: 659

Лариса Топчій

ЕКСПРЕСИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЕНТЕТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНІЙ ГАЗЕТНІЙ МОВІ

Одне з чільних місць у мові періодики належить парентетичним конструкціям як синтаксичним маркерам експресивності. У статті на матеріалі газети «Літературна Україна» робиться спроба дослідити експресивно-стилістичний потенціал вставлень, з'ясовуються засоби реалізації експресивності в названих компонентах.

Ключові слова: парентетичні конструкції, експресивний потенціал, емоційно-оцінні значення.

У сучасній газетній мові дослідниками (Баранник Д. Х., Гнатюк А. Д., Городенко Л. М., Грицина В. І., Завальнюк І. Я., Загнітко А. П., Іванова Н. Н., Івкова Н. М. та ін.) відзначено особливо активне вживання образних засобів, що сприяють посиленню експресивності. Ці елементи вербалізуються на всіх мовних рівнях і поєднують два плани змісту: інформаційний, покликаний передавати суть реального чи ірреального, та суб'єктивний, який передає як індивідуальне бачення світу автором, його емотивне ставлення до змісту свого повідомлення, так і прагматику комунікативного повідомлення [6, с. 13]. Під експресивністю розуміємо комплексну граматичну категорію, що репрезентується субкатегоріями образності, емоційності, оцінності, модальності та інтенсивності.

Експресивність як мовну категорію розглядають у семантичному (Винокур Т. Г., Кожина М. Н., Чабаненко В. А., Шаховський В. І. та ін.), семасіологічному (Васильєв Л. М., Петрищева Є. Ф., Фролова О. П. та ін.), стилістичному (Виноградов В. В., Гальперин І. Р., Солганік Г. Я. та ін.) та прагматико-комунікативному (Кисельова Л. А., Ромашова І. П. та ін.) аспектах. Вона забезпечується мовноструктурними